ЈЕДНО ЛИЧНО ОПРАШТАЊЕ ОД МИЛОВАНА ВИТЕЗОВИЋА (1943–2022), ПИСЦА КОЈИ СЕ ДОГОДИО НАРОДУ

Балада о Витезу

Написао је више од четрдесет књига, у око две стотине издања, на једанаест језика. Заступљен је у преко педесет српских и светских антологија. Српски и словенски академик, председник Удружења књижевника Србије. Његови романи, песме, афоризми, серије и филмови висока су вредност српске културе. Награђујући Европском наградом серију „Вук Караџић", Умберто Еко рекао је да то није само узвишена фреска српске историје него и европске културе. (...) А Милован Витезовић је од првог дана и првог броја са нама. Наше странице и сећања пуни су његових трагова

Пише: Бранислав Матић

Звук штапа по пустој калдрми.

Кораци човека који одлази, ћутке, у даљину и тишину.

Као велики госпар: „Отишао сам. Иза мене је остало све што су људи рекли, као прамичак магле који се губи. А све што су урадили понео сам на длану једне руке.”

*

Вест нас је затекла на Косову. У Градској библиотеци „Вук Караџић” у Митровици и Институту за српску културу у Лепосавићу имали смо програме поводом 130. годишњице оснивања Српске књижевне задруге. Драган Лакићевић седи поред мене и показује ми поруку која је управо стигла. Моле га из неких новина да пошаље изјаву поводом смрти Милована Витезовића. Тако смо сазнали.

Пресекло нас, већ пресечене. Само два дана раније, 20. марта, отишао је Мрав, Драган Мраовић (1947–2022), песник, преводилац, професор, Витезов блиски пријатељ. Минут ћутања на почетку свих преосталих програма као да траје до данас. А много тога, дабоме, треба рећи. „То што знаш, то чему сведочиш, обавезно запиши. Од згодне анегдоте до крупних догађаја, свеједно, обавезно запиши”, говорио ми је Милован. „Ако то не учинимо ми који смо ту били, видели, чули, знали, пропашће заувек. Потонуће у заборав и кривотворењу. А ако запишеш макар цртицу, мали белег, једном ће се неко за то ухватити, на то наслонити, од тога почети. То је клица историје и културе, градивно ткиво нашег романа.”

Записујем, ево, добри Миловане. Да придодам оном прамичку магле који се губи.

У ПРОШЛОМ МИЛЕНИЈУМУ

Упознао сам га средином осамдесетих, убрзо по мом доласку у Београд, на студије. Путеви нам се укрстили у кругу београдских афористичара, на вечерима сатире и у кафанама, тада кадионицама београдског духа и стила. Он близу врхунца, ја почетник. Али свакога је он пригрлио, свакоме помогао да не омаши пут пред собом. Ти, клинац, још несварени провинцијалац, уђеш у „Зору", а њоме се разлеже смех Моме Капора и рецитовање Бране Петровића, Аце Секулића, Пере Пајића. Уђеш у „Видин", а за столом у ћошку симпозијум: Кашанин, Михаило Ђурић, Васко Попа, Милован Витезовић. Ако хоћеш међу мајсторе новинарства, идеш у „Грмеч". (...) Забаса ли неко где му није место, убрзо сам оде. Чак и жбирови.

Милован је имао нешто преко четрдесет година, двадесет и кусур више од нас, новопридошлих. Још у пуној снази, вижљаст, врцав, оштроперац. Бистрик и памтеница. Иза њега награђене и забрањене књиге, цела колекција. Чекао је на волеј, језиком, све што му набаце живот и дан. Умео је да забибери, волео да поентира, али није бројао. Важна је била игра, не резултат. Велике ствари писао је код куће, у осами, никада не кријући шта ради, а дуж путева свакодневних расипао афоризме, епиграме, козерије.

„Оно важно што треба ти да напишеш неће ти узети нико други, јер не може", говорио је. „Можеш га једино ти сам просути, ако не чиниш што је до тебе."

Сматрао сам самопоништењем да сатиричар буде на власти или при њој. Тврдио сам да то Страдију уводи у мрак, у извртање свега наглавачке. Презирао сам пројектоване дисиденте и писце који нису спремни да истрпе због оног што пишу. А Милован је у томе остављао неки простор за разматрање и нијансе. Имао је довољно година, хватао је на искуство. Имао је зрелост и доброту, па није као ми, балавци, упадао у замку да суди људима.

Када је почео рат и време постало смртно озбиљно, нисам више залазио у Београдски афористичарски круг. Чинило ми се да сатиричари треба мало да причекају, а шаљивџије заћуте. И Милован је тако мислио, тако схватао народ и државу, јер је у сржи својој био човек културе и уметности, а не идеологије.

Скоро петнаест година касније поново сам са Милованом. Седимо под крошњама, у башти Капетан-Мишиног здања, прекопута зграде у којој станује. Позно је лето 2005,

позлаћени и лековити септембар. Правим часопис *Европа нација* и хоћу да Милован објасни паметним читаоцима зашто је Карађорђе слобода, а Милош држава. Зашто Европа има неке шансе само ако се устроји као у имену мог часописа. Зашто је култура мера колико је неки народ историјски и како зликовци припремају да Срби, и у томе, буду доведени у питање. Зашто је Вук Караџић „велика срећа српског језика" и како је, сам, као цео један институт, синтетизовао све дотадашње погледе на српски језик (Орфелинове, Доситејеве, Мушицкога, Мркаља, Милованова, Соларића). Зашто су Срби многе своје епохалне политичке, економске и војне битке изгубили најпре у области културе и идеја, не поставши свесни ни да су их водили. Како је саобраћајни удес из 1992. за Милована можда био прст Божји: отежао му живот, али га и спасао од опасних политичких замки епохе.

Милован је то и учинио. Објаснио је (**„Увежбано одумирање државе"** , *Европа нација*, број 3, октобар 2005). Потписујем именом Станислав Божић, због сопственог правила: један аутор не може у једном броју потписати својим именом више од једног текста. Пишемо
за
новине, не пишемо новине. Новине у којима три и више текстова потписује један човек постају приватни билтен, прћија. Другоразредне.

Милован клима главом. Допало му се правило.

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ОБИЉА

Када смо 2007. покренули *Националну ревију „Србија"*, Милован је, уз Мому Капора и академика Драгана Недељковића, био први међу сарадницима. Писао је од првог броја: „Ја, Карађорђе", „Предсказање Светог Краља", „Сузе краља Петра", „Бол једне велике генерације", „Српски Сократ и зов слободе", „Бранко Радичевић у Београду: Смех као жеравица", „Јован Дучић на Нушићевом кафенисању: Добовање прстима по саркофагу", „Иван Југовић, најповерљивији човек вожда Карађорђа: Човек велике мисије", „Шум

смене Александра Ранковића, јуна 1966, у животу повратника Милоша Црњанског: Емиграција тешка као туч”...

По љутој голомразици, 4. јануара 2008, Милован је дошао на плато код „Руског цара” на уличну промоцију *Националне ревије*. Делио са нама бесплатне примерке и разговарао са читаоцима. Сликао се с качкетом *Националне ревије* , дао изјаву за телевизију и радио, објашњавао суштину нашег подухвата, густо и дубоко. Својски. У септембру 2009, право са „Бранковог кола” у Сремским Карловцима, бануо је са групом чувених песника на представљање *Националне ревије* у елитној новосадској гимназији „Јован Јовановић Змај”, претворивши то у књижевни празник. На одушевљење деце и професора.

Волео је да дође у редакцију, међу своје. Уз Мишин срчаник, сатима бисмо разговарали. Мало ко је умео тако као он да објасни визионарство Светог Саве. Ретко се среће такав спој песника, романописца и историографа. У истој реченици. О српском XIX веку, најважнијим личностима устаничке Србије (које често нису и најпознатије), о ретким књигама из тог времена, знао је практично све. Обиље података, узбудљивих детаља, згода и незгода. Био је мајстор обрта и неочекиваних повезивања. „Као да је живео у оној а не у својој епохи”, пише млади критичар, два пута присутан. „Моћ уживљавања каква се ретко среће код наших савременика.”

Није своје знање претварао у терет другима. Одлика мајстора.

Једном смо у антикваријату Пеђе Орфелина (1954–2015), у Кнез-Михаиловој, летњи дан до подне разговарали о *Месецослову* из 1719, тек откривеном. „Отиснут у Бечу, по руском предлошку, на дванаест бакрорезних листова, са преко четири стотине минијатурних минејских представа”, тај примерак је појаву прве српске ћириличне књиге у XVIII веку померио чак двадесет две године пре Жефаровићеве *Стематографије* . А кад човек слуша Милована и Пеђу Орфелина у разговору о старим књигама, то је као да су две александријске библиотеке селе за сто и проговориле. Од пре неки дан опет су се састали, на Лешћу, на том гребену над Дунавом и келтским Београдом, загледани ка Старчеву и Винчи. Мир им.

Милован је имао изванредну личну библиотеку. Прва издања многих српских књига-међаша из XVIII и XIX века, све старе српске историје, све стубове песништва. И све је то познавао, запањујуће детаљно. Сећам се колико је био обрадован кад му је, однекуд из Панониje, стигло прво издање Рајићеве историје.

Признајем, тек у тим дугим позним разговорима схватио сам уистину о каквој величини се ту ради и из каквог обиља се излива његова литература. (Онда је још теже подносити ове данашње размахане шарлатане, прваке тривијалне и колонијалне књижевности, који у својој мучној празњикавости пазаре Андрићеву награду, или Мешину, или Црњанског, као што ће сутра намештати Витезовићеву.)

СВЕДОК ЕПОХЕ

Волео је анегдоте као начин да се дочарају карактери, зачини историја. И увек их је имао прегршт, да распали жишку разговора. Волео је мемоаре и лична познанства, повест из прве руке, оно што измиче историографији и што само књижевност може сачувати.

Док је Милован био подстанар у Ресавској, свакога јутра је са Васком Попом шетао до његове редакције, потом се враћао у своју. Васко је радио у „Нолиту" на Теразијама, а Милован у Телевизији, у Таковској. Нашли би се пред Васковим улазом у Булевару револуције 26, прекопута Цркве светог Марка, и лагано одлазили ка Скупштини, па преко Трга Маркса и Енгелса (Николе Пашића) до „Безистана". Ту би разговор заокружили уз кафу и онда свак на своју страну. „У последњем периоду тих наших заједничких одлазака на посао Васко је био некако потиштен, нешто га је мучило, као да се нечега плашио. Постојао је неки велики притисак на њега, споља или изнутра, не знам", сећао се Милован.

Десанку Максимовић посећивао је у њеном стану изнад Српске књижевне задруге. „Унутра је била уздржана, понекад хвалила другове и поредак, а онда би ми у ходнику испред стана очима дала знак да је стан озвучен и да је тамо ништа о томе не питам.” Више пута заједно су ишли у Бранковину, понекад би Милован продужио преко планине у свој Косјерић. Роман *Госпођица Десанка*, дабоме, није случајно у његовом опусу.

Више предавања Душка Радовића слушао је у „Таковском грму”.

У оном преголемом сандуку за становање на углу Господар-Јованове и Филипа Вишњића, на Дорћолу, на осмом спрату живео је Меша Селимовић. Милован ми је сликовито причао о сусретима са тим деликатним и честитим човеком, великим мајстором. Са Ивом Андрићем шетао је од Дворског парка до видиковца на Тврђави и натраг. Ретко је то бивало, али је памтио сваку реч. Андрић је иначе волео да шета сам, замишљен, истом трасом, у исто време. По њему се сат могао навијати.

Из Миловановог дружења са Миодрагом Булатовићем никао је живописни роман *Бурлеска у Паризу*. Нећемо препричавати, прочитајте сами. Једнако упечатљиво, понекад разбарушено, било је његово друговање са Данилом Кишом. Једна анегдота необично сведочи колико је Данило имао поверења у њега. Прича Милован:

„Године 1987. окупили смо се на додели Седмојулске награде Данилу, па је уследио, уобичајено, коктел. Данило је био увелико уздрман болешћу, тек пристигао са лечења у Француској. Ближњи су строго пазили да не запали цигарету и не узме ни кап алкохола. У оној гужви, Данило ме ухвати за руку и поведе мало у страну. Слушај, каже, иди и донеси ми један чај, али сипај у њега дуплу лозовачу. Погледам га у очи, не кажем ништа. Учиним тако.”

Посебно је дирљиво Милованово сећање на позног Црњанског, на ту елегичну ведрину и стражиловску тугу. Натерао сам га да једну преломну епизоду опише у осмом броју *Наци оналне ревије*, у августу 2008. Сада знамо да су Црњанског дуго, са више страна, убеђивали да се врати из емиграције. Пристао је тек кад је добио личне гаранције Александра Ранковића, потпредседника Југославије и шефа Удбе. Али само два и по месеца по повратку, у јуну 1966, баш током снимања *Књижевног клуба*

са Витезовићем у Радио Београду, Црњански сазнаје да је Ранковић смењен на Брионима, можда и ухапшен. И да би му чак и повратак Црњанског могао бити приписан у грех. Млади Милован, стицајем околности, проводи то драматично вече са потресеним Црњанским. „Мирисале су липе у Македонској и дуго смо ишли овим кратким путем. Био сам успут брбљив и лакомислен. Црњански је био замишљен и тих...” Прочитајте.

ВЕЛИКА ГРАЂЕВИНА У ЈЕЗИКУ

Дан у којем није писао за Милована као да није ни свитао. Мимо писања, у сваки свој смештао је три обична дана. Тако је постизао оно што је морао. А у пресудним раздобљима сваког стварања повлачио се, постајао монах речи, служитељ приче. Сећам се како је описивао своју радну собу из времена када је, осамдесетих, писао прву верзију серије о Светом Сави. „Све је било облепљено цедуљама са напоменама, повађеним подацима, комадићима приче: зидови, прозори, намештај, врата. На све стране отворене књиге из којих вире папирићи за обележавање. Нико није смео улазити у собу кад ја нисам ту, а и ја сам се пробијао строго утврђеним стазама ка писаћем столу...” Понекад би чуо гласове, фрагменте разговора, песме говорене наизуст, смех благородни. Знао је тада да је примљен међу оне о којима пише. Тада би се латио пера и не би излазио данима, недељама. Нестајао би овде а израњао тамо, у двору Немањином, у скитовима светогорским, под тремом Милошевим, у библиотеци Саве Текелије. У Сентандреји би се укрцао на лађу за Земун. По бечкој калдрми следио такт Вукове штуле.

„Побогу, Миловане, шта је то са тобом?! Пишеш о Вуку, живиш у Вуковој улици и ходаш као Вук?!” задиркивао га је Слободан Милошевић, пријатељски, претходно му закачивши на ревер високо одликовање.

Смејао се Милован док ми је препричавао ову епизоду са тадашњим председником Србије. Није се љутио. А заједно смо се смејали једној згоди која се понављала.

На излазу из *Националне ревије* десна врата воде напоље, у двориште и на улицу, а лева у тоалет. Пошто је рођен као левак, дешњак само по туђој одлуци и вежбању, Милована је увек нешто вукло улево. И увек је, уместо на улици, завршавао у клозету. Брзо се исправљао, али грешка се понављала небројено пута.

„Црни Миловане, држи се деснице! Левица те је увек водила у ћорсокак!" шалио сам се. „Знаш како вели Свети Симеон: с десне стране су Божји, с леве они други. Не дај се заварати, Миловане!"

Ни на мене се никад није љутио, а вероватно је понекад имао рашта. Шалио се да је то зато што сам из Јадра, као Вук, и што ми је мати била из рода Јевте Савића Чотрића. Оног од кога се Вук „почео учити књизи", оног у чијој је кући у Београду Иван Југовић отворио Велику школу, претечу Београдског универзитета. И што сам по мушкој линији од херцеговачког крила старих Војиновића, из истог корена са чувеним Милошем, Лујом, Ивом, па и са руским писцем Владимиром Војиновичем, из Славјаносербска.

„На такве се не може љутити", смешио се Милован.

Када сам припремао *Хиперборејски летопис*, сам се понудио да напише нешто о књизи. Учинио је то пером, својим лепим ситним рукописом, на пажљиво изрезаном папиру формата А5. Донео је у редакцију једног поподнева, у априлу 2015, и тражио да ми прочита наглас, па да му кажем „ваља ли ми то". Објавио сам све у књизи, не померивши ни запету. „Опет те је срце откуцало", рекох му.

Кад је књига изашла, тражио је два примерка. Један за себе, други за библиотеку-легат коју је желео да дарује Косјерићу, завичају. Обе са посветом.

Неколико пута писали смо „у четири руке". Нарочито ми је драга свеска *Велики српски визионари* .
Штампана је у 100.000 примерака и даривана уз лист
Политика
, у децембру 2009. Милован је преузео на себе поглавља о најпознатијима, јер је о њима

теже написати нешто што већ не знају сви. Мени допануше Лазар Србин, Димитрије Митриновић, Лазар Комарчић, али и поглавље о мистику познатом под именом Никола Тесла. Та двадесет осма свеска едиције
Упознајте Србију
пиратизована је на интернету више од свих других. (...)

Милован, ех, оде. Пребринуо земну бригу. Ускоро ће из наших размишљања о њему ишчезнути све што је ту било споредно и случајно. Све скривалице, рачунице, међусобице. Премерићемо га празнином која је његовим одласком настала у српској књижевности, култури и духу престоног града. Вредноваћемо га оним чиме је једино и требало: његовим делом. Великом грађевином у језику.

*

Звук штапа по пустој калдрми.

Кораци човека који одлази, ћутке, у даљину и тишину.

Као велики госпар: „Отишао сам. Иза мене је остало све што су људи рекли, као прамичак магле који се губи. А све што су урадили понео сам на длану једне руке.”

***

Мали попис

Милован Витезовић (Витезовићи код Косјерића, 1944). Школовао се у Тубићу, Косјерићу, Ужицу и Београду. Дипломирао је на Филолошком факултету (Одсек општа књижевност) и на Факултету драмских уметности (Одсек драматургија). Био је уредник више новина, уредник Играног програма и главни уредник Уметничко-забавног програма РТС (1977–1999). На Академији уметности од 2001. предавао филмски и ТВ сценарио. Написао више од четрдесет књига у скоро две стотине издања (тринаест романа, шест књига афоризама, осам књига песама за децу, пет сценарија за филм, једанаест за ТВ драме и серије, пет текстова за позориште...). Књиге објављивао и на немачком, енглеском, румунском, француском, италијанском, словеначком, македонском, руском, мађарском, грчком. Заступљен у преко педесет српских и светских антологија. (...) Члан Академије наука и уметности Републике Српске (од 2021) и Међународне словенске академије (од 2020). Председник Удружења књижевника Србије. Добитник мноштва домаћих и иностраних књижевних награда, као и два одликовања Српске православне цркве (Ордена деспота Стефана и Ордена Светог Саве).

Преминуо је 22. марта 2022. у Београду.

***

Књиге

Имам мноштво Милованових књига са посветом. Чувам и једно издање „Чарапа краља Петра” на руском. Волео је да дарује.

Кад се радило о скупим монографијама, па од издавача по уговору добија врло мали број примерака, онда ми је добављао преломе у пе-де-ефу. Тако сам читао „Светог Саву у руском царском летопису” или „Вука нашег насушног”.

„Важно је да не остане непрочитано”, понављао је Милован.

***

Бранко

Милованов роман о животу и смрти Бранка Ћопића био је пре неколико година најављен у „Колу” Српске књижевне задруге, али се није појавио. Знам да га је бар три пута завршио, но није га сматрао „спремним за објављивање”. Претресао је многе архиве, јавне и тајне, укључујући безбедносне и медицинске досијее, и све је то уградио у роман. Имао је документарност, имао књижевну мајсторију. Ипак га је нешто мучило. У разговорима је наговештавао понешто. Мислим, међутим, да је пресудну задршку имао зато што су још живи, и то у дубокој старости, неки људи који у смрти Бранка Ћопића нису имали светлу улогу.

***

Члан

Више пута покретао је питање Мишиног и мог учлањења у Удружење књижевника Србије. Говорио да он, председник, има право учлањења „по позиву”, без оних досадних и помало фарсичних процедура. Знао је да, осим у Библиотеци и СКЗ, никада нигде нисам био члан и да држим до тога. Тврдио је да овде морам, да је то еснаф, није ни ложа ни партија, и да му морамо помоћи да уозбиљи Удружење, подигне његов квалитет. „Кад сазри”, каже, „само треба да се јавиш. Остало је моја брига.”

Не стигох.

(Извор: *Национална ревија „Србија”*, бр. 91, Београд, мај 2022, **www.nacionalnarevija.com**)

Објављено: понедељак, 30. мај 2022, 18:11h